

DYDAKTYKA SPECJALNA

DYDAKTYKA SPECJALNA

OD SYSTEMATYKI DO PROJEKTOWANIA
DYDAKTYK SPECJALISTYCZNYCH

Redakcja naukowa
Joanna Głodkowska

 PWN

Projekt okładki i stron tytułowych
Przemysław Spiechowski

Fotografia na okładce
alanadesign/Shutterstock

Wydawca
Aleksandra Małek-Leśniewska

Redaktor prowadzący
Jolanta Kowalczyk

Redaktor
Joanna Marek-Banach

Produkcja
Mariola Iwona Keppel

Łamanie
Grafini DTP

Recenzenci
prof. dr hab. Jacek J. Błeszyński
prof. dr hab. Jadwiga Kuczyńska-Kwapisz

Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś przestrzegał praw, jakie im przysługują. Jej zawartość możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym. Ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy cudzą własność i prawo.
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

Copyright © by Wydawnictwo Naukowe PWN SA
Warszawa 2016

ISBN 978-83-01-19429-1

Wydanie pierwsze
Warszawa 2017

Wydawnictwo Naukowe PWN SA
02-460 Warszawa, ul. Gottlieba Daimlera 2
tel. 2269 54 321; faks 22 69 54 228
infolinia 801 33 33 88
e-mail: pwn@pwn.com.pl; reklama@pwn.pl, www.pwn.pl
Druk i oprawa: OSDW Azymut Sp. z o.o.

Spis treści

WPROWADZENIE

W kierunku dookreślania znaczeń i budowania systematyki dydaktyki specjalnej

Joanna Głodkowska 9

CZĘŚĆ I

DYDAKTYKA SPECJALNA – ŹRÓDŁA HISTORYCZNE, PERSPEKTYWA BADAWCZA, PROJEKTOWANIE DYDAKTYK SPECJALISTYCZNYCH 15

Uczniowie z niepełnosprawnością wzroku, z niepełnosprawnością słuchu, z niepełnosprawnością intelektualną, z niedostosowaniem społecznym – uwagi historyczne
Wojciech Gasik 17

Dydaktyka specjalna – teoretyczne i empiryczne podstawy kształcenia uczniów wymagających specjalnej realizacji ich potrzeb edukacyjnych
Marta Pągowska 30

Dydaktyka specjalna – system znaczeń i relacji w projektowaniu dydaktyk specjalistycznych
Joanna Głodkowska 61

CZĘŚĆ II

DYDAKTYKI SPECJALISTYCZNE ZDEFINIOWANE 75

Dydaktyka kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną
Barbara Marcinkowska 77

Tyflodydaktyka – kształcenie uczniów z niepełnosprawnością wzroku
Kornelia Czerwińska 96

Surdodydaktyka – kształcenie uczniów z niepełnosprawnością słuchu <i>Katarzyna Wereszka</i>	111
Dydaktyka terapeutyczno-lecznicza – kształcenie uczniów z chorobą przewlekłą <i>Iwona Konieczna</i>	140
Dydaktyka resocjalizacyjna – kształcenie uczniów z niedostosowaniem społecznym <i>Joanna Moleda</i>	156
Dydaktyka korekcyjna – kształcenie uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się <i>Danuta Al-Khamisy</i>	172
CZĘŚĆ III	
DYDAKTYKI SPECJALISTYCZNE NIEZDEFINIOWANE	193
Dydaktyka specjalistyczna ukierunkowana na szczególne uzdolnienia – dydaktyka uczniów zdolnych, uzdolnionych i utalentowanych <i>Małgorzata Jabłonowska</i>	195
Dydaktyka specjalistyczna ukierunkowana na uwarunkowania kulturowe – dydaktyka edukacji międzykulturowej <i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	210
Dydaktyka specjalistyczna ukierunkowana na spektrum autyzmu <i>Marta Pągowska</i>	239
Dydaktyka specjalistyczna ukierunkowana na mózgowie porażenie dziecięce <i>Katarzyna Cichocka-Segiet</i>	271
Dydaktyka specjalistyczna ukierunkowana na nadpobudliwość psychoruchową z zaburzeniami koncentracji uwagi <i>Urszula Gosk, Kamil Kuracki</i>	287
Dydaktyka specjalistyczna ukierunkowana na zaburzenia mowy <i>Justyna Maria Gasik</i>	306
CZĘŚĆ IV	
DYDAKTYKI SPECJALISTYCZNE NIEDOOKREŚLONE	321
Kształcenie uczniów głuchoniewidomych <i>Małgorzata Książek, Elżbieta Paradowska</i>	323
Kształcenie uczniów z wieloraką, złożoną niepełnosprawnością – poszukiwanie możliwości wszechstronnego rozwoju <i>Grażyna Walczak</i>	346
Niektóre rzadkie zespoły genetyczne i wady wrodzone – nowe rozpoznania wyzwaniem dla kształcenia <i>Diana Aksamit</i>	360

WYBRANE ASPEKTY PRAWNE

Dokumenty międzynarodowe i polskie akty prawne w sprawie kształcenia uczniów wymagających specjalnej realizacji ich potrzeb edukacyjnych <i>Katarzyna Smolińska</i>	379
--	-----

ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Niektóre koncepcje pogłębiające przegląd „jedności w zróżnicowaniu” ze względu na uczestników procesu kształcenia <i>Joanna Głodkowska</i>	393
---	-----

O AUTORACH	407
-------------------------	-----

Wprowadzenie

W kierunku dookreślania znaczeń i budowania systematyki dydaktyki specjalnej

Joanna Głodkowska

Dydaktyka od lat poszukuje i formułuje określone wzorce dotyczące kształtowania człowieka – procesu jego wychowania, nauczania i uczenia się. Prześledzenie tych analiz pozwala docenić wkład wielkich pedagogów, dydaktyków, umożliwia także dostrzeżenie, jak myśli, refleksje, a niekiedy tylko przeczucia teoretyków i badaczy splatają się, tworząc pewną konstrukcję szczegółowej wiedzy pedagogicznej, jaką jest dydaktyka. Do wielu jej obszarów powraca się wielokrotnie, by zrozumieć, zgłębiać i formułować ogólne prawidłowości oraz reguły postępowania dydaktycznego. Koncepcje przenikają się wzajemnie, tworząc oryginalne fakty poznawcze, które stają się istotnymi tezami ponawianych interpretacji. Można w tym rozpoznawać zarówno pewną ciągłość myśli dydaktycznej, wzajemną wymianę podstawowych znaczeń, jak i ustawiczne poszukiwanie odpowiedzi na niezmiennie ważne pytania: kim jest uczeń wymagający specjalnej realizacji potrzeb edukacyjnych, jak rzetelnie rozpoznać jego możliwości i ograniczenia, by stworzyć optymalne warunki jego rozwoju, w tym także korzystne okoliczności edukacyjne.

Osiągnięcia nauk społecznych powodują pewne „przypływy”, przenikania, ponawiania, co skutkuje możliwością wskazania w tych dyscyplinach nie tylko stałości, lecz także zmienności wynikających z nowych koncepcji, rezultatów badań empirycznych czy zachodzących procesów społecznych. Można zauważyć, że śledzenie historii myśli pedagogicznej również dostarcza licznych argumentów wskazujących na istnienie stałych obszarów, cech czy aspektów w ujmowaniu procesu nauczania i wychowania. Istnieje także pewna zmienność przejawiająca się w otwartości na modyfikacje, nowe koncepcje i ujęcia. Zatem stałość i zmienność, przenikając się wzajemnie, budują trwałe fundamenty i jednocześnie generują przyzwolenie na zmianę.

W 2010 roku został wydany pierwszy podręcznik akademicki, w którego tytule pojawił się termin „dydaktyka specjalna” – *Dydaktyka specjalna w przygotowaniu do kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Autorzy wspomnianej pracy zbiorowej, na łamach poszczególnych rozdziałów, zaakcentowali rolę

dydaktyki specjalnej w nabywaniu kompetencji niezbędnych w pracy pedagoga specjalnego. Jednocześnie podjęli próbę wykazania, że dydaktyka specjalna jest łącznikiem między ogólną wiedzą dydaktyczną o kształceniu a wiedzą metodyczną o kształceniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (Głodkowska, 2010, s. 9). W ten sposób podkreślono istotne znaczenie dydaktyki specjalnej w kształceniu akademickim pedagogów specjalnych.

Zdefiniowane w podręczniku (wydanie z 2010 i 2012 roku) „wzorce dydaktyki specjalnej” stały się kanwą uogólnień i konkluzji wynikających z realiów współczesnej rzeczywistości edukacyjnej, a także z tendencji i kierunku zmian w kształceniu specjalnym.

System edukacji jest wspólną wartością, która ma służyć wszystkim: uczniom sprawnym i z niepełnosprawnością, uczniom z trudnościami w uczeniu się i uczniom szczególnie uzdolnionym. Zróżnicowanie między uczniami wymaga zapewnienia im zróżnicowanego, a jednocześnie wspólnego systemu edukacji (Głodkowska, 2010, s. 14).

W 2017 roku idea rozważania dydaktyki specjalnej jako pewnego rodzaju konstrukt dydaktycznego stała się istotną przesłanką kolejnej monografii. Biorąc pod uwagę zarówno prace prekursorów dydaktyki specjalnej, przeprowadzoną dotychczas systematyzację zagadnień z tego obszaru, zapotrzebowanie środowiska, jak i wyzwania współczesności, została opracowana *Dydaktyka specjalna. Od wzorca do interpretacji* (Głodkowska, 2017). Ponowiono w niej poszukiwania akademickości dydaktyki specjalnej. Uznano, że sformułowane wzorce dydaktyki specjalnej (Głodkowska, 2010, 2012) z powodzeniem mogą stać się podstawą do budowania odrębności, swoistej tożsamości tego wycinka dydaktycznej rzeczywistości. Mogą być szczególnego rodzaju narzędziem, które może służyć zarówno dociekaniom teoretycznym, ustaleniom metodologicznym, jak i analizom empirycznym.

Ponowne – w konwencji od wzorca do interpretacji – rozpoznanie i usystematyzowanie istotnych zakresów tematycznych dydaktyki specjalnej umożliwiło wypracowanie zarysów jej tożsamości teoretycznej i empirycznej. Nawiązano zatem do opracowanych przed siedmioma laty wzorców dydaktyki specjalnej, co pozwoliło z jednej strony na ich redefinicję, z drugiej zaś umożliwiło ukazanie zmian w oświacie i współczesnym świecie, a także zaprezentowanie dokonań naukowych wnikających w problematykę specjalnej realizacji potrzeb edukacyjnych uczniów. W publikacji tej usystematyzowano wiedzę z zakresu dydaktyki specjalnej, opisano relacje z dydaktyką ogólną i pedagogiką specjalną, przybliżono osiągnięcia przedstawicieli myśli pedagogicznej. Odniesiono się do stanu do maja 2017 roku. W kwestii terminologicznej, w związku z historycznym charakterem niektórych fragmentów, posłużono się nazewnictwem dawnym (np. niepełnosprawni, upośledzeni umysłowo) i współczesnym (np. osoby z niepełnosprawnością, osoby z niepełnosprawnością intelektualną).

Poszczególne części monografii są ukierunkowane na dookreślanie znaczeń (definicje, klasyfikacje) oraz zbudowanie systematyki dydaktyki specjalnej i opra-

cowanie konwencji do projektowania dydaktyk specjalistycznych. W konsekwencji daje to podstawy do budowania metodyk kształcenia uczniów wymagających zróżnicowanej, specjalnej realizacji ich potrzeb edukacyjnych. Ponadto w publikacji przybliżono wybrane aspekty interdyscyplinarności dydaktyki specjalnej i ukazano inspirujące badawczo obszary celem ich dalszych rozpoznań i interpretacji. Przyjęta w monografii *Dydaktyka specjalna. Od wzorca do interpretacji* (Głodkowska, 2017) konwencja stała się pewnego rodzaju wykładnią dla analiz i prezentacji podjętych w projektowaniu dydaktyk specjalistycznych, które zostały przedstawione w książce *Dydaktyka specjalna. Od systematyki do projektowania dydaktyk specjalistycznych*.

Zgodnie z przyjętą koncepcją, w jej kolejnych częściach ukazano zagadnienia dydaktyczne odnoszące się do różnych grup uczniów, którzy wymagają specjalnej realizacji ich potrzeb edukacyjnych – różnicowania, dostosowywania i harmonizowania. Ze względu na przyjęte kryteria w systematyce dydaktyki specjalnej (Głodkowska, 2017), uczniowie ci zostali sklasyfikowani w trzech grupach dydaktyk specjalistycznych: zdefiniowane, niezdefiniowane, niedookreślone. Stąd też w drugiej części (dydaktyki specjalistyczne zdefiniowane) jest analizowana sytuacja uczniów z niepełnosprawnością intelektualną (dydaktyka kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną), niepełnosprawnością wzrokową (tyflodydaktyka), z niepełnosprawnością słuchową (surdodydaktyka), z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją (dydaktyka terapeutyczno-lecznicza), z niedostosowaniem społecznym lub zagrożonych niedostosowaniem społecznym (dydaktyka resocjalizacyjna), ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się (dydaktyka korekcyjna). W trzeciej części (dydaktyki specjalistyczne niezdefiniowane) zostały podjęte zagadnienia dydaktyczne ukierunkowane na uczniów: szczególnie uzdolnionych, ze spektrum autyzmu, z nadpobudliwością psychoruchową i zaburzeniami koncentracji uwagi, z zaburzeniami mowy, a także uczniów ujawniających problemy edukacyjne uwarunkowane środowiskowo. W czwartej części (dydaktyki specjalistyczne niedookreślone) przedstawiono dydaktyki specjalistyczne podejmujące analizy ze względu na uczniów głuchoniewidomych i z wieloraką, złożoną niepełnosprawnością oraz uczniów z rzadkimi zaburzeniami genetycznymi.

Z przekonaniem po raz kolejny zostało podjęte, chociaż tym razem w innej odsłonie, opracowanie systematyki dydaktyki specjalnej. Było ono podyktowane przeświadczeniem o celowości i zasadności poszukiwania i dokumentowania wiedzy o kręgach edukacyjnych obejmujących obszar kształcenia specjalnego. Można przewidywać, że odnotowane w tej monografii zmiany czy też inne ujęcia, a nawet jeszcze nie w pełni uporządkowane szkice, mogą być źródłem ponownych opracowań, prowadząc do odkrywania prawidłowości i budowania systematyzacji w dydaktyce specjalnej oraz utrwalania jej akademickości. Nie ulega wątpliwości, że refleksja naukowa i poszukiwania badawcze, prowadząc do reinterpretacji znaczeń, umożliwiają tworzenie wartości trwałych.

Odczytywanie w ten sposób istotnych zagadnień dydaktyki specjalnej, redefiniowanie ich, klasyfikowanie i systematyzowanie, dokonuje się najczęściej

w zmienionych okolicznościach i przy udziale innych uczestników procesu kształcenia. W każdym jednak przypadku celem autorów opracowań dydaktycznych jest sformułowanie takich prawidłowości, by ich zastosowanie pozwoliło dokonać szczególnej zmiany – wzmocnienia sytuacji kształcenia uczniów potrzebujących wsparcia w postaci zagwarantowania im możliwie korzystnych, specjalnych warunków kształcenia, specjalnej usługi edukacyjnej. Chodzi więc o to, aby różne sytuacje nieskuteczności kształcenia zastąpić skutecznością pedagogiczną.

Podkreślam, że zagadnienia zaprezentowane w publikacji *Dydaktyka specjalna. Od systematyki do projektowania dydaktyk specjalistycznych* nie są i nie pretendują do tego, by być zamkniętym przewodnikiem po wiedzy w tym zakresie. Są otwartymi obszarami do prowadzenia analiz teoretycznych i empirycznych oraz przestrzenią konfrontacji różnych ujęć, a także odmiennych stanowisk.

Monografia *Dydaktyka specjalna. Od systematyki do projektowania dydaktyk specjalistycznych* może być użytecznym źródłem wiedzy i inspiracji dla nauczycieli akademickich realizujących zajęcia dydaktyczne w uczelni wyższej, a także dla badaczy, naukowców i nauczycieli praktyków. Może również służyć studentom kierunków pedagogicznych, którzy, przygotowując się do pracy z uczniami wymagającymi specjalnej realizacji ich potrzeb edukacyjnych, zarówno w szkolnictwie specjalnym, jak i ogólnodostępnym, powinni poznać specyfikę kształcenia specjalnego. Zwłaszcza dla studentów kierunku pedagogika specjalna monografia ta może być istotną podbudową ich wiedzy, umiejętności i kompetencji niezbędnych w pracy zawodowej.

Wszyscy uczestnicy systemu oświaty ze szczególną troską powinni zadbać o to, by kształcenie uczniów wymagających specjalnej realizacji świadczenia edukacyjnego było przygotowaniem ich do życia samodzielnego, niezależnego i dającego im satysfakcję z osiągnięć. Z rozwagą i rzetelnością należy zapewnić tym uczniom takie warunki kształcenia, aby były one dostosowane do ich potrzeb i możliwości. Chodzi więc o to, aby stworzyć okoliczności dydaktyczne pozwalające niwelować lub chociażby ograniczać istniejące trudności edukacyjne i wzmacniać skuteczność pedagogiczną. Należy tylko zadbać o to, aby w tej różnorodności edukacyjnej wszyscy uczniowie mieli zapewnione poczucie przynależności do społeczeństwa, które przyjmuje, akceptuje i wzmacnia potrzebujących wzmocnienia.

Dziękuję za wspólne poszukiwanie jedności
edukacyjnej w jej zróżnicowaniu

Joanna Głodkowska

Literatura

- Głodkowska, J. (red.). (2010, 2012). *Dydaktyka specjalna w przygotowaniu do kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Głodkowska, J. (2017). *Dydaktyka specjalna. Od wzorca do interpretacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Autorzy poszczególnych rozdziałów monografii oraz prowadzący zajęcia z dydaktyki specjalnej w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie:

prof. dr hab. Joanna Głodkowska, Katedra Interdyscyplinarnych Studiów nad Niepełnosprawnością Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr hab., prof. APS Barbara Marcinkowska, Zakład Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Danuta Al-Khamisy, Zakład Terapii Pedagogicznej Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Diana Aksamit, Zakład Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Kornelia Czerwińska, Pracownia Tyflopädagogiki Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Justyna Maria Gasik, Katedra Interdyscyplinarnych Studiów nad Niepełnosprawnością Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Wojciech Gasik, Zakład Podstaw Pedagogiki Specjalnej Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Urszula Gosk, Zakład Terapii Pedagogicznej Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Małgorzata Jabłonowska, Zakład Metodologii i Pedagogiki Twórczości

dr Iwona Konieczna, Zakład Pedagogiki Terapeutycznej Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Kamil Kuracki, Zakład Terapii Pedagogicznej Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Urszula Markowska-Manista, Katedra UNESCO im. J. Korczaka Interdyscyplinarnych Studiów nad Rozwojem i Dorastaniem Dziecka

dr Joanna Moleda, Zakład Psychopedagogiki Resocjalizacyjnej Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Elżbieta Paradowska, Zakład Podstaw Pedagogiki Specjalnej Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Marta Pągowska, Katedra Interdyscyplinarnych Studiów nad Niepełnosprawnością Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Katarzyna Smolińska, Zakład Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Grażyna Walczak, Zakład Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną Instytutu Pedagogiki Specjalnej

dr Katarzyna Wereszka, Zakład Surdopedagogiki Instytutu Pedagogiki Specjalnej

mgr Katarzyna Cichocka-Segiet, Zakład Pedagogiki Terapeutycznej Instytutu Pedagogiki Specjalnej

mgr Małgorzata Książek, Towarzystwo Pomocy Głuchoniewidomym

mgr Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiego w Warszawie

mają nadzieję, że zaprezentowane opracowania i zasygnalizowane otwarte obszary istotnych zagadnień kształcenia specjalnego będą dla Czytelników nie tylko źródłem inspiracji do analiz teoretycznych i prowadzenia eksploracji badawczych, lecz także staną się źródłem optymizmu i nadziei, które są niezbędne w dydaktyce specjalnej.